

mányt a vallásból kiutasította, mindkettőnek megadta szabadságát és önállóságát. A mi korához való viszonyát illeti, Kant a felvilágosodás betetőzője és egyúttal legyőzője; ő készítette elő a történeti-genetikai gondolkodásmód útját,

Ezek a Paulsen Kant kritikájának főbb pontjai, Így szárazaknak, elvontaknak tetszenek, de az eleven, szemléletes, világos előadásban meggyőző erővel hatják át az olvasót. Ha valaki előzőleg már sokáig foglalkozott Kanttal, vagy sokat gondolkozott a problémák felett, meglehet, hogy egyben-másban Paulséntől eltérő eredményre jut, de mindenestre tisztelni fogja nála az őszinte, becsületes meggyőződést, a nemes, emelkedett felfogást, az igazságra való elfogulatlan törekvést. Én magam kifogásúl a mű ellen legfőlebb csak azt hozhatom fel, hogy aránylag sok tért szentel Kant metaphysikája ismertetésének (237—289 l.), bár ebben viszont részben új, töretlen mezőn mozog, s aránylag nagyon rövidre fogja az aesthetikát.

A mű főbb fejezetei: Bevezetés (Kant bölcselete világtörténeti szempontból, Kant helyzete korához viszonyítva, 1—20 l.) Első rész: Kant élete és bölcseleti fejlődése (21—104 l.) Második rész: A bölcseleti rendszer. I. könyv: elméleti bölcsezet; a) ismeretelmélet 121—236 l., b) metaphysika 237—289 l.; II. könyv: a gyakorlati bölcsezet: a) morálbölcsezet 291—338 l., b) jog és állambölcsezet 335—350 l., c) vallásbölcsezet, neveléstan, aesthetika 357—374 l. Végszó 375—392 l. Adatok Kant életéhez s iratainak időrendi jegyzéke.

(Sárospatak.)

Rácz Lajos.

KÜLÖNFÉLÉK.

A m.-vásárhelyi szabó czéh poharak.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet értékes műkincsek birtokába jutott újabban is: megvásárolván a m.-vásárhelyi régi szabó czéh ezüst poharait, összesen 10 darabot.

A m.-vásárhelyi régi szabó czéh (most „szabó czéh ipartársulat“) ez év elején elhatározta, hogy a régi czéh poharakban fekvő és jövedelmet nem hajtó, s többé használatban nem álló értéktárgyait eladja, hogy a vételár kamatait szegény társaik segélyezésére, vagy temetési költségeikre fordíthassa.

Szándékukat a helyi lapokban is hirdetvén, az érdeklődők tudomást szereztek felőle s többen igyekeztek megvásárolni a műbecsű ezüst serlegeket.

Hallván a dolgról, én is tüstént lementen Vásárhelyre, megnéztem a serlegeket az ipartársulat elnökénél, Szilágyi József úr házában s felismervén annak műbecsét és történelmi értékét, kértem becsül-

tessék meg s ajánlják fel megvétel végett az Erdélyi Múzeumnak, mint a mely intézet első sorban tarthat igényt arra, hogy az erdélyi műrégiségek nemzeti közkincs gyanánt, megőrzés végett rája bízassanak.

Az ipartársulat megbecsültetvén aranyművesek által, 500 frtban állapította meg a poharak árát s arra czélozván, hogy minél jobban értékesíthesse azokat, felajánlotta az Erdélyi Múzeumnak, de egyidejűleg a budapesti Nemzeti Múzeumnak is.

A Nemzeti Múzeum régiségtára tüstént leküldötte egyik szakértőjét M.-Vásárhelyre s ennek becslése alapján felajánlott érték 400 frtot. Növelte értékét a N. Múzeum szakértői előtt az a körülmény, hogy egy egész sorozata lévén köztük (a 10-ből 8 serleg) XVI—XVII. századi: ez a m.-vásárhelyi ötvösség fejlődéséről érdekes és tanulságos adalékul kínálkozott.

Én viszont nem csekély jelentőséget tulajdonítottam annak is, hogy a legszebb példányokat *Nagy Szabó Ferencz* czéhmaster (élt 1581-től 1658-ig) készítette (a mint neve tanúsítja a poharakon), a ki kora történetéről nagybecsű emlékiratot hagyott ránk, melyet Múzeumunk alapítója gróf Mikó Imre adott ki az „Erdélyi Történelmi Adatok“ I. kötetében s melyben az író a „*czéha*“ dolgairól is szól.¹

A Nemzeti Múzeum ajánlatát a czéhpoharak eladására kiküldött bizottság nem fogadta el: 450 frtot kért. A N. Múzeum ezt is hajlandó lett volna megadni, de előbb a poharakat megtekintés végett felküldeni kérte. A mi hasonló kérésünket már előbb megtagadván, Budapestre sem küldötték fel, a helyett minket (időközben még egyszer lemenvén M.-Vásárhelyre) értesítettek, hogy a N. Múzeumnál előnyösebb ajánlat mellett, nekünk óhajtának inkább adni, hogy „maradna Erdélyben a székely fővárosban szerzett és több századon át a szabó czéhtársulat által őrzött kincs“.

A Múzeum-Egylet megbízásából erre harmadszor mentem le Vásárhelyre és sikerült a czéhpoharakat 405 frtnyi vételár mellett megszerezni. A bizottság máj. 22-iki ülésében csak azt kötötte ki, hogy a serlegeknek a „szabó czéh ipartársulat“ tulajdonából származását jegyzőkönyvünkbe iktassuk s egy elismervényt adjunk arról, hogy ők azt több századon át bírták s a serlegeken lévő neveket ebbe beleírjuk.

Ezeket a föltételeket az Erdélyi Múzeum-Egylet kész örömet teljesíthetvén, immár a becses ötvösművek múzeumunk tulajdonába jöttek át.

A czéhpoharak időrendben a következők:

1. Egy *XVI. századi ezüst pohár*, valószínűleg 1586-ból, mert ebből az évből ismerjük az ottani szabó czéh első privilegiumát¹ A

¹ Nagy Szabó Ferencz 1599-ről ezt írja (id. m. 53.) „Akkor én Kolosváron lakom vala, szabólegény voltam, vén Palástos Istvánt szolgáltam“.

² L. A czéhek történetéről Magyarországon, akadémiai székfoglaló értekezésem 144. l.

pohár felső szegélyén bevéssett virágékítmények vannak, talpán és a talpazat kidomborodó abroncsa körül bevéssett vonaldíszítmények. Legérdekesebb a poháron az, hogy a szabó czéh e legelső, legrégebb pohárán jelvényül egy *kecske* alakja (igen szomorú, keserves alakban!) van bevésve egy virágfűzérrel körített körben, mely felett szalagékítményben ez a név látható: BAKOS M. DEIAK, valószínűleg az első czéhmester neve. A pohár sulya 10 lat (175 gr.) Mesterjegye nincs.

2. Kisebb ezüst pohár a XVII. sz. elejéről, felső szegélyén trébelt virágdíszszel, talpán óz, farkas és róka alakkal, felírás és jelvény nélkül. Ötvösjegye: *M S.* Sulya 7 lat.

3. Nagy ezüst pohár, felső szegélyén szép drébelt virágdíszszel; derekán virágkoszorúban e körírat:

VASARHELI * SZABOK * CZEHAPOHARA *

a kör belsejében *nyitott olló* jelvény 1629. évszámmal. Talpán virágdísz s e körírat:

CEHMESTEREK NAGI SZABO FERENC * ES SZENTMARTONNI * SZAB(!) PETER *

Ötvösjegye nincs. A virágdísz és szabójelvény aranyozva vannak. Sulya $20\frac{1}{4}$ lat.

4. Legnagyobb ezüst pohár, felső öblös részén gazdag virágdíszű szegély; alatta virágszegélyű körben a felírat:

VASARHELY SZABOK CZEHA POHARA.

A kör belsejében *nyitott olló* jelvény 1629 évszámmal. Talpán virágszegély s e felírat:

CEHMESTEREK * NAGY * SZABO * FERENCZ * ES * SZENT * MARTONY *
SZABO * PETER *

Ötvösjegye nincs; sulya $20\frac{3}{4}$ lat. Felírata és díszítménye aranyozva.

5. Nagy ezüst pohár; felső szegélyén stylizált tulipánt és női arcokat ábrázoló díszítéssel. Derekán tulipános körben e körírat:

VASARHELI SZABOK CZEHA POHARA.

A kör közepén *nyitott olló* jelvény 1633 évszámmal. Talpán gazdag virágdíszszel s alatta e körírat:

CZEHMESTEREK • NAGI • SZABO FERENC. CZIKI SZABO MIHALI

Ötvösjegye *HE* s alatta *CVDIOP* (? Claudiopolis?) betűk nem eléggé világosan, körív alakban; sulya $14\frac{1}{4}$ lat. A virágdísz s felíratok aranyozva.

6. Kisebb fajta ezüst pohár; felső szegélyén bevéssett tulipános virágalakkokkal; virágfűzéres körben körírata:

VASARHELY * SZABOK * CZEHA * POHARA *

A kör belsejében *nyitott olló* jelvény, rózsa és makk díszítéssel két oldalán 1.6 * * 3.5 évszám. Más oldalán virágkeretes négyszögű szegélyben:

NAGY * SZABO * FERENC

NAGY * SZABO * MIKLOS

CZHE • MESTERÉK.

Talpán virágdísz. Ötvösjegye két egymásra fektetett *T* betű közös felső szárral. Sulya $14\frac{1}{4}$ lat. A virágdísz és felíratok aranyozva.

7. Nagy ezüst pohár, felső szegélyén és talpán gazdag virágszegélyvel. Dereán virágkeretű körben körírat:

VASARHELI : SZABOK : CZE : POHARA :

A kör közepén *nyitott olló* jelvény 1651 évszámmal. Talpán :

CZINALTAK * NYIRŐ • SZABO MIKLOS ,

ES KONCZ . JANOS :

CZEHMESTERSEGEKBE :

Ötvösjegye egy nagy F alakhoz hasonló jel. Sulya 21 lat, 367 gramm. A díszítmények és felíratok aranyozva.

8. Kisebb fajta ezüst pohár; felső szegélyén dús kivert körvonalas és liliosos díszítményekkel. Dereán virágszegélyű körírata:

M ‡ VASARHELI ‡ SZABOK CZEHAPOHARA ‡

A kör belsejében *nyitott olló* jelvény rózsákkal és 1661 évszámmal. Másik oldalán virágos négyszögletű keretben e felírat:

CSISZAR SZABO MARTON

UNGVARI SZABO JANOS

CHEMESTERÉK

Talpán virágdísz; ötvösjegye *HE*; sulya 12 lat, 208 gramm. A díszítmények és felíratok aranyozva.

9. és 10. Egyenlő nagyságú háromszögletű talpú aranyozott ezüst pohár. A pohár körülete 3 mezőre van osztva. Az egyik felső részén kettős körben e körírat: A M. VASARHELYI PRI. EGYESÜLT. MAGYAR. ES. NEMET. SZABO. CZEH. POHARA. 1829. (a körben :) KÉSZÜLT — és *nyitott olló* jelvény s alatta egymásba font *két kéz*. Alatta a következő nevek bevésve (egy sorban egy-egy név):

Soos Ferencz. Fő. Cz. m. Vittkay József, Más. Cz. m.

Fekete László. Or. Nota. Idsb: Fartzádi Sámuel. Vo. Cz: m.

A második harmadban a következő névsor:

Ertsei Sigmond. V. Aty. m: Bárdi Ferentz. V. Aty. m:

Szenyörgyi Ferentz. V. Aty. m: Barna Pál. V. Cz. m:

Szentpéteri Antal. V. Aty. m: Rozenbaum Péter. V. Be:

Laurensik Márton. V. Be: Szathmári Miklós. Bé. J.

Vas Imre Bójá:

A harmadik harmad névsora egymás alatt álló nevekkal:

Réthy Ferentz. Bé. J.:	Cséési N: Moses:
Dombrádi Ferencz:	Antokovics Mátyás:
Pap György:	László János:
Nagy András:	Pap Sámuel:
Bálint József:	Sipos Sándor:

A másik 1829-iki, az előbbihez mindenben hasonló czéhpoharan ugyanazon felírat alatt a három első név ugyanaz, a negyedik: Vilman György. Aty. Mester.

A másik szakaszban ez a névsor (egyenként egy sorban):

Suszter József:	Kalivoda Péter:
Baranyai Beniam: Déká:	Gáll Péter:
Kováts Lajos: Dékány:	Dipsai Antal:
Rusintzki Ignázt:	Smisz Kondrát:
Vajvár János:	Steinbach Ferentz:

A harmadik keretben a következő nevek egymás alatt (a hézagok virágalakkal kitöltve):

Várbeli Lajos:	Neherebetzki Antal:
Virág József:	Klassi György:
Varro Imre:	Korondi Lajos:
Stipellát Károly:	Beke Sigmond:
Bányai József:	Ifjb. Fartzádi Sámuel:

Mindkét pohár alján, kívül 13. és Sz L. ötvösjegy.

Ime ezek a m.-vásárhelyi egykori szabó czéh poharai, melyeket ők nemzedékről nemzedékre századokon át gondosan megőriztek s midőn a megváltozott viszonyok következtében megváltak tőlük, az anyagi értékesítést is kellő kegyelettel intézték, midőn az Erdélyi Múzeumnak elővételi kedvezményt biztosítottak.

Szilágyi József ipartársulati elnök urat, kinél a poharak legtöbb őriztetek, illeti ezért a legfőbb elismerés.

Az erdélyi Múzeum kegyelettel és hasonló gonddal fogja őrizni azokat, mint ők tették századokon át, miután az egykori virágzó czéh féltett kincsei most már a nemzet közkinésévé váltak.

Szádeczky Lajos.

Erzsébetvárosi történeti emlékek.

„Erdély egy kiaknázatlan kincses bánya“ mondotta nem rég egy kiváló műrégészünk, kivel körutat tettem Erdély egyik vidékén.

Ezek a szavak jutottak eszembe, midőn a pünkösdi ünnepek alatt Erzsébetváros (az utolsó erdélyi fejedelem ősi fészke: a régi Ebesfalva) történeti emlékeit megtekinteni alkalmam nyílt.

Bejártam a régi Apafi-kastély zegét-zugát, a honnan Ali basa futárjai a jó Apafi Mihályt 1661-ben a marosvásárhelyi török táborba vitték, hogy ott nolle velle fejedelemmé tegyék s a hol éppen akkor

született fia, a ki többé már a fejedelemségre nem juthatott, bár választott fejedelme volt Erdélynek.

A kastély jelenleg a törvényszék, ügyészség, járásbíróság, börtön, városi levéltár, a régi Felső-fejérmegye levéltára helyiségeiül szolgál, mostani tulajdonosa, a város által e célra átengedve.

A várkastély falain, udvarán, ajtófelein lépten-nyomon történeti műemlékekre és felíratokra bukkanunk, melyek az Apafi-család másfél-századon keresztül benne lakásuk emlékeiről szólnak.

Az Apafiak ősei ősidőktől, documentálhatóan már a XIV. század elejétől (1305) bírják az *ebesfalvi* birtokot. A mai várkastélyt azonban *Apafi Gergely*, Doboka vármegye főispánja, Martinuzzi udvarmestere, majd János Zsigmond tanácsosa és udvarmestere építteti 1552—1567-ben.

Az ő emlékét több felírat hirdeti a kastély belsejében és falain.

Egy nagy kőből faragott kapu-homlokkövön (mely jelenleg a főkapu alatt hever két faragott oldal oszlopával együtt) az Apafi-czímer felett ez a felírat olvasható:

ME FECIT FIERI EGREGIVS GREGORIUS APPAFFI DE APPANAGIFALWA COMES
COMITATUS DOBOCEN. AC MGR CURIE DNI RNDMI FRIS GEORGII EPI VARADIEN. 1552.

Azaz: Me fecit fieri egregius *Gregorius Appaffi* (így!) de Appanagyfalva, comes comitatus Dobocensis ac magister curie domini reverendissimi *Fratris Georgii* episcopi Varadiensis 1552.¹ (Alatta a szőlőtőkén álló s karddal átszúrt sisakot ábrázoló Apafi-czímer, mellette *A. G.* betűk.)

Ebből világos, hogy a kastély építtetője *Apafi Gergely*, Martinuzzi Frater György váradi püspök s Erdély hírneves kormányzója udvarmestere volt, a mely címet urának 1551 decz. 17-én történt meg-nyilkoltatása után is kőbe vésetett új residentiájában.

A városfelőli (északi) főkapu bejáratában az udvar felől egy díszes, faragott levelekkel ékített kapu-kőoszlop van befalazva, felfordítva, melyet a kocsikerekek horzsolása erősen kikoptatott alsó (most felső) részén.

A vár építő Apafi Gergely emlékét hirdeti az udvar közepéről balra a földszinti keleti részre bejáró ajtó felett kőbe vésett következő felírat is (mely a közbe eső címerképet körülveszi):

DOMUM HANC EX DEI OPT. MAX. BENIGNITATE
EGREGIVS DO. GREGORIUS
MAGISTER CVRIE ET CONSILI
PRINCIPIS DOMINI DNI JOAN
HVNGARIE ETC. SVMPTEBVS
A FUNDAMENTO ERIGENDAM

Az
Apafi-
címer
helye

APPAFFI DE APANAGIFALWA
ARIVS SERENISSIMI
NIS SECVNDI ELECTI REGIS
PROPRYS E SOLO ET
EDIFICANDAMQUE

CVBAVIT ANNO SALVTIS MDLXIII.

¹ *Avedik Lukács* erzsébetvárosi plebános „Erzsébetváros monografiája“ban (Szamosújvárt, 1896. 39 l.) e felíratot tévesen közli: a „*Fris Georgii*“ felíratot *Fratris Georgii* helyett *Friderici Georgii*-nek olvasván és „*György*

Azaz: Ezt a házat a nagy jó isten kegyelméből vitézlő apanagy-falusi *Apafi Gergely* a felséges fejedelem II. János Magyarország választott királya udvarmestere és tanácsosa saját költségén alapjából építtette az üdvnek 1564-ik évében.

Az építés tehát — úgy látszik — 1552-ben kezdetett s 1564-ben fejeztetett be; ha ugyan befejezésről lehet szó, mert egyes részlein további építés nyomai és frott emlékei is mutatkoznak.

Maga Apafi Gergely is építtet és díszíttet még rajta tovább is.

A főkapu bejárata alatt hever most egy szép czímeres kő, a melyet Apafi Gergely 3-ik nejének *Gerendy Erzsébetnek* emlékére faragtattott ki és tétetett be a kastély délkeleti szögletén emelkedő bástya-torony falába.¹ Ennek már csak azért is érdekes felírata, mert (a mi abból az időből ritkaság számba megy!) magyarul van, a következő:

ÉN APPAFFY GERGELY
AZ ÉN ATTIAMFIANAK GERENDY ERSEBETNEK EMLÉ
KEZETIRE FARAGTATTAM KI
EO CIMERÉT E KEORE A. D. 1567.

A felírat alatt van a Gerendy-czímer kifaragva: álló *oroszlán*, két első lábával *koronát* tart, két oldalán *E. G.* betűk. A czímer körülvéve díszesen faragott levél-koszorúval.

A négyszög alakban épített várkastély déli épületrésze alatt a második tágas főkapu vezet ki, melynek külső részén két oldalt egy-egy kőből faragott *oroszlán* nem valami ékesen faragott alakja látható. Ezekhez hasonló oroszlán hever az udvaron is, egy ép s egy erősen elkopott. A várkastély északeleti szögletébe is be van falazva egy oroszlán-alak, amazoknál újabb munkának látszik, s még primitívebb faragvány, mint a többiek, más (fehérebb) kőből való.

A déli külső falon, mely alatt vízárók s felette felvonó híd volt, falfestmény nyomai és maradványai láthatók, úgy látszik, ezen a részen az egész fal ki volt festve freskókkal.

A várépítés folytatója *Apafi Miklós*, a Gergely fia volt.

Az északi rész fölépcsőjén felmenve a keleti folyosó felső végében, a termekbe bevezető díszes kőajtó felett ez a felírat olvasható:

TURRIS FORTISSIMA	N. A.	NOMEN DOMINI
AD IPSAM CURRIT IVSTVS	Apafi- czímer.	ET EXALTABITUR
A. 1 5		9 0. D. K M G 2)

Frigyes váradí püspöknek²-nek fordítván. — Ugyanő még egy hasonló felíratot közöl (47. l.), mely a szárnyoldal II. emeletén egy hosszú négyszögű teremben vezető ajtó fölött áll. Itt már helyesen *Frater Györgyöt* ír ő is.

¹ A mint *Avedik* leásából kiveszem (45 l.) En már a kapu alatt találtam kivéve.

² Ezt a felíratot *Avedik* (id. m. 46. l.) így közli: „Turris fortissima ad ipsam recurrit justus Nomen Domini et exaltabitur, vagyis: „Legerősebb torony, hozzá folyamodik az igaz és az Úr neve felmagasztaltatik“. Csakhogy

A címereképben álló N. A. (*Nicolaus Apafi*) azt mutatja, hogy ezt azt ajtót (s talán az épületszárnyat is) már a várépítő Gergely fia, *Apafi Miklós* építtette.

A felírat jobb szögletében a kőfaragó monogramja áll: *K. M. G.* betűkből s felette kőfaragó jelvényből összeróva.

A várnak még egy bástyatornya volt a délnyugati sarkon, de ezt lebontották. A még fennálló másik, a délkeleti bástyatornyon egy vasból készült *szél-zászló* állott, mely most a városházánál őriztetik.

A zászló rúdján fent *félhold*, a zászlón áttörve A. M. B. A. betűk, a mi azt mutatja, hogy

Apafi Mihály és Bornemisza Anna tette rá 1684-ben.

Ugyancsak a városházánál őrzik emlékül *Apafi Mihály vas ekéjét*, melylyel az utolsó erdélyi fejedelem szántotta ősei örökét, az ebesfalvi gazdagon termő

fekete földet.

Immár ott nyugsznak a nagy időket látott vár urai a közeli *almakeréki* templomban; ősi várkastélyokban csak a fennebb leírt romladozó felíratok hirdetik emléköket, melyet ezeknél maradandóbban őriz és hirdet a történelem élő emlékezete.

Szádeczky Lajos.

Régi ezüst poharak Erzsébetvárosról.

Erzsébetvároson régi történeti emlékek és műkincsek után kutatván, egyebek közt régi ezüstpoharakat is találtam *Gorove Lajos* kir. ügyész úr szíves közbenjárásával. Olyan poharakra, melyek évekkel ezelőtt kereskedőknél elzalogosítottak s kiválatlanul maradtak.

A poharak közül a történeti vagy műbecsűeket kiválogatván, magammal hoztam az Erdélyi Múzeum-Egyletben bemutatás s esetleg megvétel céljából.

Nyolcz darab régi pohár került így össze, melyek közül 6 darab a XVII. 2. a XVIII. századból való, de ez a kettő is 1623-ban készült czéhpoharak átöntéséből származott.

E két (korrendben a legutolsó) sima ezüst pohár *a marosvásárhelyi csizmadiák czéhpohara volt*. Eladás útján kerülni magánosok (talán cigányok) kezébe s így rekedtek meg zálogüzletben. A poharak történetét egyik oldalukon nagy koronával és virág szegélylyel díszített körben bevésve így olvashatjuk (mindkettőn ugyanazzal a felíratl):

a sorok nem így egymás alá megtördelve, hanem egyfolytában olvasandók a címertől balra és jobbra s így kapjuk a helyes szöveget: *Turris fortissima Nomen Domini, ad ipsam currit justus et exaltabitur*; s a helyes értelmet, hogy: a legerősebb torony az Úr neve, ahoz menekül az igaz és felmagasztaltatik.